

a botanika felé, de bizonyos mérvű növényismertetést is adtak. Említeniök kellett volna Beythe István növénytani érdeklődését, legfőbbképpen azonban Lippay kortársának, Nadányi Jánosnak *Kerti dolgoknak le-írása* című, négy könyvből álló Mizald-fordítását, mely ugyan nyomtatásban csak 1669-ben jelent meg, de Apafi Mihály feleségének, Bornemissza Annának parancsára már 1666-ban nyomdakészen állott. Kétségtelen, hogy Lippay *Calendarium oeconomicum*-ja és *Pozsoni kert*-je eredetibb, önállóbb alkotás, hatásuk is nagyobb volt (Nadányi könyve mindössze 75 példányban nyert kibocsátást), de nem lehet vitatni, hogy Nadányinak éppoly érdemei vannak a növénytermesztésben és a kertészetben használatos fogalmak magyar nyelven való visszaadásának terén, mint Lippaynak.

De éppen Nadányi könyve azt is mutatja, hogy a kertészeti ismeretek iránti érdeklődés a XVII. század közepe táján nagyobb volt, mint azt az Utószó írói gondolják. Mint ahogyan nem csupán Lippay György pozsonyi kertjének utánzásaként keletkeztek Magyarországon más főúri és főpapi kertek. A töröktől nem sújtott magyarországi és erdélyi területeken virágzó kertészkedésről, kertkultúráról az egykorú levelekben a XVI. századtól kezdve bőven olvashatunk. (Vö. Takáts Sándor: *Kertjeink a XVII. század első felében*. BpSz 1915 (163.) 161–88.) Főként az erdélyi fejedelmek uradalmainak kertjeiről (Gyulafehérvár, Radnót, Kisfalud, Fogaras, Örményes, Porumbák, Sárospatak) olvashatunk sokat. I. Rákóczi György portán járó követei virággyökeket és virágmagvakat hoznak Konstantinápolyból, de Lórántffy Zsuzsanna pl. németalföldi nárciszokat és tulipánokat is beszerzett – Lippay Györgyvel egy időben, sőt őt megelőzve. Az adatok főleg veteményes és gyümölcsös kertekről szólnak, de emlegetnek fákkal körülvett virágtáblákat, kerten átfolyó, tavak sorozatát képező csatornás patakokat. A levelekben szereplő sokfajta virágviz fejlett virágkultuszt feltételez. A sárospataki Gombos-kertben pedig Lórántffy Zsuzsanna szintén termelt déligyümölcsöket. De a pozsonyi „nádor” kertét megelőzőleg Széchy Máriaának Déván levő lugasos, valamint Tasnádon levő veteményes és virágos kertjéről is tudunk.

Irodalomtörténetileg Lippay János könyve egyszerű, mint barokk alkotás, másrészt széles körben gyakorolt hatása miatt jelentős. Az általa részletesen bemutatott pozsonyi kert, melyről Lippay György remek rajzai külön fizetkében is megjelentek (négynek a reprodukcióját lásd a kiadvány Utószavában!), elemeiben az itáliai reneszánsz kertekre emlékeztet, létrehozója mégis a barokk ember pompaszeregete. Lippay barokk látásmódját pedig semmi sem zavarja. „Egy megyéjü Országnak” tartja az egeket és a kerteket,

egybecsődik a föld az éggel. Emberekből virágok, nárcissus, hyacinthus támad; „a'kik csillagok voltak az égben, alá-szálván a' földre, virágokká lettek ez földön. Mivel a'ki Stella ex Jacob, és Stella matutina; Jácóbtól Származo és hajnali csillag vala a' megtestesült Ige; ... mezei virág, Gyöngy virág, és Jerichoban plántaltatott rosáva lett ... Viszontak, a'kik ez földen menyeyi szentséggel és ártatlansággal tündöklöttek, virágokká lettek.” Tipikusan barokk szemlélet. De költői feldolgozásban tíz évvel Lippay előtt olvashatjuk Borsáti Ferenc váradi tanár *Metamorphosis ... Sigismundi Rákóczi* (Várad 1656) című barokk remekében.

Borsáti Lippay munkája nem illethette, valószínűleg Lippay mit sem tudott Borsáti-ról. Mindkettőjük barokk vonásai a kor ízléséből és látásmódjából fakadtak, mint ahogy Lippay könyvét a kortársak igénye és ízlése hozta létre.

Varga Imre

Süle Sándor: *A keszthelyi Georgikon. 1797–1848*. Bp. 1967. Akadémiai K. 245 l.

Rövid idő leforgása alatt két agrártörténeti tárgyú, de a XIX. század első felének számos más, lényeges problémáját, így az irodalmat is érintő monográfiát bocsátott közre Süle Sándor. 1964-ben jelent meg a magyar agrártudomány egyik úttörőjéről, egyben nyelvészről és lapszerkesztőről: *Kiszántói Pethe Ferenc*ről szóló könyve. A két monográfiát összekapcsolja a tárgyalt kor azonosságán kívül az a körülmény is, hogy Pethe Ferenc egy időben tanára, majd vezetője volt a keszthelyi Georgikonnak. A *Keszthelyi Georgikon 1797–1848* újabb nagy és sikeres vállalkozása a szerzőnek. Megírta a Festetics György által alapított első európai agrár-felsőoktatási intézmény történetét, sokoldalúan vizsgálva, elemezve az iskola szerepét a magyar mezőgazdaság kapitalizálódásának előmozdításában. — Köztudomású, hogy a Georgikont – az 1817–1819-ig terjedő időszakban megrendezett Helikoni Ünnepek által – az irodalomhoz is fűzték szálak. A 245 oldalas monografia 11 oldalon foglalkozik ezek ismertetésével, jellemzésével, értékelésével. Ez a számbeli arány pontos tükrö a szerző véleményének, melyet így fogalmaz: „Az ünnepek részleteinek ismertetése nem feladatunk, irodalomtörténetünk talán jelentőségénél is többet foglalkozott vele. Irodalmi köztudatunk ellenére inkább csak arra mutatunk rá, hogy az irodalom nem középonti helyen szerepelt.” Adatokkal bizonyítja, hogy a Helikon Ünnepek a nyilvános vizsgákból fejlődtek ki, mezőgazdasági szakmai és tudományos ülések, a tangazdaság meglátogatása is részei voltak programjának.

— Az irodalom kezdetben oly módon jutott szerephez, hogy a Ferenc király születésnapja tiszteletére rendezett februári ünnepségek előtt pályázatot hirdettek a hallgatók között a király írásos köszöntésére, „hogy a tanulók mind a stílusban, mind a szóbeli előadásban a deák, magyar és német nyelvben perfcijálják magukat . . .”-idézi a szerző a Direktórátusi Protocollum 1817. II. No. 1960-as bejegyzését Az irodalom tehát csak eszköz, egyéb nevelési célnak alárendelt szerepet tölt be. De haladás az irodalom szempontjából már ez a célkitűzés is, ha Festeticsnek ahhoz az 1807-ben tett javaslatához mérjük, amelyet a könyv írója egy korábbi fejezetben (Közösség és erkölcs) idéz. A gróf ott az alakuló önképzőkörnek megtiltja, hogy tagjai szépirodalmi munkákat adjanak elő, mondván, hogy a magyar nyelv gyakorlását „hasznos gazdaságbeli tárgyakra való értekezésben tegyék”.

Mindaz, amit a szerző az irodalomnak a Helikonon betöltött másod-, néha harmadrangú szerepéről elmond, hitelt érdemlő tényeken alapul. Gazdasági szakiskola volt a Georgikon és Festetics minden eszközzel kímélt agrár-szakembereket akart nevelni. Mégis, a tanulmány, az igazságtéves céljától vezetve talán egy árnyalattal, nem többel, meghalványította a Georgikon irodalomtörténeti jelentőségét. A dunántúli költők jelenléte, egymással való találkozása, alkalmankénti szereplése az irodalom polgárosodásának legalábbis némi előjele volt, hiszen abban az időben az országban másutt még ilyen szinten sincs irodalmi élet. — Nem lehet egészen figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, amit egy mondatban — minden kommentár nélkül, a kelletténél szűkszavúban — ad tudunkra a szerző, hogy ti. „Az utolsó, 1819. febr. 12-én tartott helikoni ünnep irodalmi programja volt a legváltozatosabb”. Volt tehát fejlődés, és ki tudja, ha Asbóth János, az ünnepségek szervezője nem távozik el Keszthelyről, ha Festetics György tovább él, nem lettek volna esetleg még változatosabbak a következő irodalmi programok?

Végül csupán egy apróság; Konyári Mihály *Buzdítás* című költeményének verstani elemzése során téves megállapítással találkozunk. „A háromütemű sorokat egy negyedik, kétütemű csonka zárja” — olvassuk, holott itt szaphói strófával van dolgunk.

Tamás Anna

La presse ouvrière. 1848—1850. Angleterre. États-Unis. France. Belgique. Italie. Allemagne. Tchéco-Slovaquie. Hongrie. Études présentées par Jacques Godechot. Paris, 1966. Société d'Histoire de la Révolution de 1848. 312 p. (Bibliothèque de la Révolution de 1848. Tom. XXIII.)

Részletmunkák egész sora után, melyből mindmáig kimagaslók Armand Cuvillier régi, de becses monográfiája (*Un journal d'ouvrier, l'Atelier 1840—1850*. Paris, 1914.) ideje már az összegezésnek, hogy teljes képet kapjunk a munkássajtó kezdeti hőskoráról. E célhoz visz közelebb a nemzetközi tanulmánykötet, mely a *Société d'Histoire de la Révolution de 1848* sorozatában legutóbb megjelent.

A gyűjtemény tizenkét tanulmányt foglal magában. M. Z. Brooke a manchesteri, D. Thompson az angol munkássajtó megindulásáról értekezik; E. Pessen az Egyesült Államok első munkásújságjait, K. Obermann pedig az amerikai német nyelvű orgánumokat ismerteti; E. Sullerot írásának tárgya a franciaországi nőmozgalom sajtója (mely elválaszthatatlan a korabeli munkásüggyel); R. Gossez a párizsi forradalmi hírlapokról ad áttekintést; R. Demoulin a belgiumi, G. Gaeta az olaszországi, F. Balsar a német, G. Becker a kölni, K. Novotny és J. Koralka a csehországi munkássajtót mutatja be; végül a magyar kezdeményekről Erényi Tibor és Kemény G. Gábor tanulmánya szól.

A tizenkét értekezés eredménye még nem maga a kívánatos szintézis, inkább csak körkép. A kötet minden darabja sok értékes ismeretet közöl, de korántsem azonos módszerrel él, s ezért nehezen illeszkedik össze egészé. A feladat nehézségeiről a bevezetőben J. Godechot is panaszkodik: senki sem tisztázta még mi értendő „munkásújság”-on, s a szerzők vegyesen használják a „presse ouvrière”, „presse à rédaction ouvrière”, „presse à destination des ouvriers” kifejezéseket. Annyi bizonyos, hogy a szó jelentés-körét nem volna tanácsos túlságosan szűken megvonni, hiszen a szorosabb értelemben vett munkássajtó a radikális hírlapirodalom talajából nőtt ki, s olyannyira összefonódott vele, hogy története ennek ismerete nélkül nem is érthető. Helyes tehát R. Gossez eljárása, aki tanulmánya tárgyának tekintette mindazokat az orgánumokat, melyek — a februári forradalomtól kezdve — munkás-követeléseket hangoztattak, és a szociális republika jelszavát követték.